

Colecția *Viața în Hristos*
Seria „Imnografie bizantină”

5

Sfântul Marcu Eugenicul, Mitropolitul Efesului

**Canoane de rugăciune
împotriva celor opt gânduri ale răutății**

Traducere din limba greacă veche de
Monahia PARASCHEVA ENACHE

Studiu introductiv de EVELINA MINEVA,
tradus din neogreacă de Pr. NICOLAE BURĂȘ

Ediție îngrijită de
Pr. DRAGOȘ BAHRIM

Ediția a doua, revizuită

Carte tipărită cu binecuvântarea
Înaltpreasfințitului

Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

DOXOLOGIA
Iași, 2022

CUPRINS

Sfântul Marcu Eugenicul ca imnograf și
Canoane împotriva celor opt gânduri ale răutății (Evelina Mineva) ...7

Canoane paraclise împotriva celor opt gânduri ale răutății

<i>Canonul I, împotriva lăcomiei pântecelui</i>	51
<i>Canonul al II-lea, împotriva curviei</i>	67
<i>Canonul al III-lea, împotriva iubirii de argint</i>	81
<i>Canonul al IV-lea, împotriva întristării</i>	97
<i>Canonul al V-lea, împotriva mâniei</i>	111
<i>Canonul al VI-lea, împotriva acediei</i>	125
<i>Canonul al VII-lea, împotriva slavei deșarte</i>	141
<i>Canonul al VIII-lea, împotriva mândriei</i>	155

Sfântul Marcu Eugenicul ca inmograf și *Canoanele împotriva celor opt gânduri ale răutății*

Scopul principal al cercetării omenesci este analiza critică, studierea atentă și consemnarea acelor date sociale și culturale care să scoată la iveală noi elemente, să ajute la extragerea unor concluzii corecte și să constituie contribuții esențiale la progresul cunoașterii. De multe ori însă, se observă un fenomen oarecum curios, cel puțin la prima vedere. Există subiecte, autori și lucrări care, deși ne sunt cunoscute de ceva vreme, noi fiind chiar convinși că le cunoaștem îndeajuns sau aproape în întregime, considerăm că nu mai este necesar să fim prea mult preocupați de ele. Însă, de fiecare dată când vom căuta noi amănunte sau vom dori o abordare mai profundă, din puncte de vedere și abordări diferite, a unor chestiuni pe care considerăm că le cunoaștem îndeajuns, la final vom constata că acestea, de fapt, nu au fost aproape deloc studiate și că încă mai persistă multe necunoscute sau neclarități. La fel se întâmplă și cu opera și viața Sfântului Marcu Eugenicul, Mitropolitul Efesului, renumit teolog

antiunionist și totodată singurul ierarh bizantin care a refuzat să semneze decizia Sinodului Unionist de la Ferrara-Florența (1438-1439). În fapt, acest gest important din biografia lui i-a marcat toți anii viețuirii, împingând cercetarea științifică spre o abordare unilaterală a activității și personalității sale, cercetătorii acordând o atenție specială doar perioadei antiunioniste din viața autorului. Astfel, redactarea unui studiu complet asupra vieții și operei lui Marcu Eugenicul (Sfântul Marcu al Efesului), precum și editarea completă a operelor sale, a devenit un deziderat științific. Un prim pas în umplerea acestui gol l-a constituit și studiul subsemnatei, în care am făcut cunoscute, pentru prima dată cu aparat critic și comentarii, toate lucrările innografice ale Sfântului Marcu Eugenicul¹. Studiarea acestor lucrări s-a constituit într-o încercare a noastră de a oferi o imagine completă a operei acestui important și erudit scriitor postbizantin, de a urmări logica gândirii sale și a scoate în evidență diferitele laturi ale personalității și creației lui scriitoricești.

Viața Sfântului Marcu Eugenicul

În cazul Sfântului Marcu Eugenicul, se observă imediat, chiar de la prima întrebare, cât de nesigure sunt cele ce le cunoaștem despre personalitatea sa, despre viața lui, chiar și despre datele nașterii și morții sale. Astfel, în bibliografia științifică aferentă subiectului, vom constata

¹ E. Mineva, *To υμνογραφικό έργο του Μάρκου Ευγενικού (Scrierile innografice ale lui Marcu Eugenicul)*, Atena, 2004.

diferențe semnificative în ceea ce privește cronologiile propuse pentru viața Sfântului Marcu. De exemplu, anul nașterii lui este situat undeva între anii 1391-1394, în timp ce cel al morții sale, de la 1443 până la 1449. În baza a două mărturii foarte clare și incontestabile însă, am putea stabili cu ușurință și exactitate aceste date, respectiv: anul nașterii, 1394/1395, și data morții, 23 iunie 1446. O primă dovadă ne-o oferă un eveniment istoric cunoscut și consemnat în sinaxarul Sfântului Marcu, întocmit de fratele său, Ioan Eugenicul². Este vorba despre asediul Constantinopolului, din timpul sultanului Murat al II-lea, asediu început în luna iunie și definitivat la data de 6 septembrie a anului 1422. Astfel, după cum ne spune Ioan Eugenicul, se pare că asediul l-a obligat pe fratele său Marcu, înainte ca acesta să încheie doi ani de nevoință ca monah în Antigoni, să părăsească insula și să revină la Constantinopol, unde avea să-și continue viața ascetică la Mănăstirea „Sfântul Gheorghe” din Mangana³. Cu alte cuvinte, Marcu trebuie să se fi întors în capitala imperiului

² S. Pétridès, „Le synaxaire de Marc d'Éphèse, introduction et texte grec”, *Revue de l'Orient Chrétien*, 15, 1910, pp. 97-107. În ceea ce-l privește pe Ioan Eugenicul, fratele Sfântului Marcu Eugenicul, un studiu științific modern în acest sens nu există, multe dintre lucrările autorului rămânând deocamdată needitate. Pentru informații elementare despre viața și opera sa, rămâne fundamental articolul lui S. Pétridès, „Les Oeuvres de Jean Evgénikos”, *Échos d'Orient*, 13, 1910, pp. 111-114.

³ S. Pétridès, „Le synaxaire de Marc d'Éphèse, introduction et texte grec”, *Revue de l'Orient Chrétien*, 15, 1910, p. 100; L. Petit, „Acolouthie de Mark Eugénicos, archevêque d'Éphèse”, *Studi Bizantini e Neellenici*, 2, 1927, pp. 216-217.

înainte de iunie 1422, evident după ce se mutase în Antigonii, adică după luna iunie a anului 1420, pentru că numai în acest caz ar fi putut locui în insulă mai puțin de doi ani. Tot din sinaxarul Sfântului mai aflăm că acesta a hotărât să se retragă la mănăstire când împlinise deja 25 de ani și mergea spre 26. De asemenea, tot din sinaxarul la care facem referire, cunoaștem cu certitudine un al doilea element, anume că Sfântul Marcu a trecut la cele veșnice la data de 23 iunie, înainte de a împlini 52 de ani de viețuire lumească⁴. Astfel, putem trage concluzia că cea mai probabilă dată a nașterii lui Marcu este anul 1394, bineînțeles dacă acesta s-a născut într-una dintre lunile iulie - decembrie, sau anul 1395, dacă Marcu a venit pe lume în prima jumătate a acestui an, adică din ianuarie până în iunie, în timp ce anul morții sale, de vreme ce suntem de acord că a viețuit 51 de ani, trebuie să fi fost anul 1446.

Cea de-a doua chestiune ce ar trebui luată în discuție este locul de origine al Sfântului Marcu Eugenicul. Încă de demult, dar chiar și în zilele noastre, mulți dintre cercetători au considerat că acesta era de loc din Trapezunt, poate datorită faptului că fratele său, Ioan, își exprimase anumite păreri referitoare la această cetate⁵. În baza a două însemnări descoperite pe un codice de la Mănăstirea Marea Lavră, cunoscutul cercetător Sofronie Eustratiadis

⁴ S. Pétridès, „Le synaxaire de Marc d'Éphèse, introduction et texte grec”, *Revue de l'Orient Chrétien*, 15, 1910, p. 106; L. Petit, „Acolouthie de Mark Eugénicos archevêque d'Éphèse”, *Studi Bizantini e Neoellenici*, 2, 1927, p. 214.

⁵ Pentru mai multe amănunte, vezi E. Mineva, *To υμνογραφικό έργο του Μάρκου Ευγενικού*, Atena, 2004, pp. 38-39.

a propus ca variantă a locului de naștere a Sfântului Marcu, Imbro⁶. În sfârșit, alții au susținut ca cel mai posibil loc al originii sale Constantinopolul. În sprijinul acestei păreri dintre cele mai credibile, drept dovezi s-ar putea aduce nu doar elementele identificate în sinaxar, al cărui autor este, după cum am arătat deja, chiar fratele Sfântului, ci și înscrisurile juridice descoperite la Constantinopol și în care este precizat numele de familie al Sfântului, respectiv Eugenicul.

Numele de mirean al Sfântului Marcu era Manuil (Eugenicul). Tatăl acestuia, Gheorghe Eugenicul, deținea diferite funcții în slujba Patriarhului Ecumenic (diacon, notar, etc.), îndeplinind în același timp și atribuții de dascăl în cadrul școlii particulare pe care o înființase. Pe nume Maria, mama Sfântului Marcu era fiica doctorului Luca. Tatăl Sfântului fusese, așadar, și primul dascăl pe care acesta l-a avut, după cum ne confirmă și fratele lui, în sinaxarul întocmit: „Pe minunatul acela părinte, fiind instruit în lecțiile ritoricești...”⁷.

După anul 1407/08, an în care tatăl lui a trecut la cele veșnice, Sfântul Marcu a continuat să-și îmbogățească cunoștințele, sub supravegherea atentă a unor dascăli renumiți ai epocii, precum Ioan Hortasmenos sau Gheorghios Ghemistos (cunoscut cu pseudonimul de Plethon).

⁶ Cf. E. Mineva, *To vμνογραφικό έργο του Μάρκου Ευγενικού*, Atena, 2004, p. 39.

⁷ „Τὸν δὲ θαυμαστὸν ἐκεῖνον πατέρα καὶ παιδευτὴν ἔχων μέχρι τῶν ρητορικῶν μεταξὺ μαθημάτων”, în S. Pétridès, „Le synaxaire de Marc d'Éphèse, introduction et texte grec”, *Revue de l'Orient Crétien*, 15, 1910, p. 100.

Printre aceștia trebuie să se fi numărat și renumitul teolog al epocii Iosif Vryennios, cel căruia Sfântul Marcu îi dedică și trei epigrame funerare, dintre care prima poartă titlul de „Versuri la mormântul dascălului, kir Iosif”⁸. Deși nu deținem informații exacte, cu doar câțiva ani înainte de 1420, Sfântul Marcu luase în primire conducerea școlii înființate de tatăl său. Dintre elevii pe care acesta i-a avut, îi amintim pe Gheorghios Scholarios (Patriarhul Ghenadie de mai târziu) sau Theodor Agallianos, precum și pe fratele său, Ioan Eugenicul, aceasta în cazul în care mărturia din *Slujba* întocmită de acesta din urmă în cinstea Sfântului Marcu poate fi interpretată ca atare: „Fiul, și robul, și fratele tău, ucenic și de un cuget cu tine”⁹. Nu avea să treacă, așadar, prea mult timp și faima de dascăl strălucit a Sfântului avea să trezească interesul eruditului împărat Manuil al II-lea, cel care mai apoi l-a invitat să-i devină consilier și să se îngrijească de editarea scrierilor sale. Se pare că tot în această perioadă s-au consolidat și legăturile strânse ale lui Marcu cu viitorul împărat Ioan al VIII-lea Paleologul, căruia Sfântul trebuie să-i fi fost, în același timp, și dascăl.

În anul 1420, Sfântul Marcu s-a retras pe insula Antigonii, acolo unde avea să devină monah, bineînțeles spre mare dezamăgire a tuturor - a împăratului, a prietenilor

⁸ „Στίχοι εἰς τάφον τοῦ διδασκάλου κυροῦ Ἰωσήφ”; pentru mai multe amănunte, vezi E. Mineva, *To vμνογραφικό ἔργο του Μάρκου Ευγενικού*, Atena, 2004, p. 42.

⁹ „Ὁ σὸς καὶ παῖς καὶ δοῦλος καὶ ἀδελφός, μαθητῆς καὶ ὁμόφρων”, în L. Petit, „Acolouthie de Mark Eugénicos archevêque d’Éphèse”, *Studi Bizantini e Neoellenici*, 2, 1927, p. 234.

și a elevilor săi, „lăsându-i pe toți în plâns, fără de mângâiere”¹⁰. Înainte, însă, de a se dedica vieții monahale, Sfântul Marcu s-a îngrijit de două chestiuni importante: de averea pe care o deținea și de a numi pe altcineva în locul său la conducerea școlii particulare pe care o moștenise de la tatăl său. Știm, totodată, cu certitudine că, înainte de anul 1422, datorită inevitabilului asediu al Constantinopolului de către Murat al II-lea, Sfântul Marcu s-a văzut nevoit să părăsească insula și să revină în capitala imperiului.

Între anii 1422-1436, Sfântul Marcu a viețuit la Mănăstirea „Sfântul Gheorghe” din Mangana, acolo unde avea să redacteze multe dintre lucrările sale de dinaintea Sinodului de la Ferrara-Florența. În această perioadă, unul dintre cei care au făcut ascultare față de Sfântul Marcu și totodată unul dintre cei mai credincioși ucenici ai săi a fost și viitorul Patriarh Dionisie I (1446-1472 și 1488-1490).

În perioada 1436-1437, Sfântul Marcu a participat la discuțiile preliminare referitoare la pozițiile teologice și dogmatice ce aveau să fie susținute la sinodul unionist de la Ferrara-Florența. În anul 1437, odată cu trecerea la cele veșnice a Mitropolitului Efesului Ioasaf, și ca urmare a rugămintilor insistente ale apropiaților săi, Sfântul Marcu a acceptat, în cele din urmă, scaunul mitropolitan al acestei cetăți din Asia Mică.

¹⁰ „πένθος ἀπαραμύθητον καταλελοιπώς”, S. Pétridès, „Le synaxaire de Marc d'Éphèse, introduction et texte grec”, *Revue de l'Orient Chrétien*, 15, 1910, pp. 97-101.

Între anii 1438-1439, Sfântul Marcu a luat parte, în calitate de locțiitor al Patriarhului Alexandriei, la ședințele Sinodului Unionist de la Ferrara și Florența, fără însă să semneze, la data de 5 iulie 1439, decretul de unire. Astfel, la 1 februarie 1440, însoțit de câțiva membri ai delegației bizantine, Sfântul Marcu a revenit la Constantinopol. Câteva luni mai târziu, împăratul avea să-i propună scaunul patriarhal, pe care însă Sfântul Marcu l-a refuzat. La data de 15 mai a aceluiași an, Sfântul Marcu a părăsit pe ascuns Constantinopolul, revenind la reședința sa mitropolitană de la Efes, acolo unde a depus eforturi pentru a-și ajuta credincioșii în momentele dificile ivite odată cu ocupația turcească, depunând în acest sens eforturi serioase pentru repunerea în funcțiune a anumitor lăcașuri de închinăciune. La scurt timp însă, a fost nevoit să-și părăsească reședința arhiepiscopală, drept pentru care a hotărât să se retragă la Sfântul Munte Athos. În drumul său către Athos, Sfântul Marcu a poposit în insula Limnos, unde, recunoscut fiind de autorități, a fost întemnițat la Moudros. În afară de lipsurile și bolile care aveau să-l chinuiască acolo, în închisoare Sfântul Marcu avea să trăiască și experiența dureroasă a asediului insulei de către turci, din anul 1442. Spre sfârșitul aceleiași luni, operațiunile militare aveau să ia sfârșit, drept pentru care, la data de 4 august 1442, Sfântul Marcu a fost eliberat, așa cum reiese din scrisoarea de mulțumire redactată de acesta în cinstea celor șapte sfinți tineri din Efes¹¹.

¹¹ L. Petit, „Note sur l'exile de Marc d'Éphese”, *Revue de l'Orient Chrétien* 23, 1922-1923, pp. 414-415.

Imediat după aceea, Marcu a revenit la Constantinopol, acolo unde, în anul 1443, lua ființă organizația antiunionistă cunoscută cu numele de „Sfânta Sinaxă” și al cărei membru avea să devină și Sfântul. La data de 23 iunie 1446 însă, ca urmare a unei suferințe vechi ce avea să-i transforme ultimele 14 zile de viață pământească într-unele deosebit de chinuitoare, Sfântul Marcu trecea la Domnul, așa cum aflăm din sinaxarul său¹². A fost înmormântat cu cinste în nartexul bisericii Sfintei Mănăstiri de la Mangana. După anul 1453, membrii familiei Eugenicilor aveau să mute rămășițele pământești ale Sfântului Marcu la Sfânta Mănăstire Lazarou din Galata, eveniment ce a avut loc, conform tradiției, la data de 19 ianuarie, zi consfințită în întreaga Biserică Ortodoxă, până în zilele noastre, drept sărbătoare a Sfântului Marcu al Efesului.

Imediat după trecerea sa la cele veșnice, Marcu a fost trecut în rândul Sfinților de către luptătorii împotriva uniației, fapt confirmat și prin întocmirea sinaxarului Sfântului, precum și a slujbei închinată acestuia, de către fratele său, Ioan Eugenicul. Așezarea în rândul sfinților a lui Marcu a avut loc pentru prima oară, cel mai probabil, în timpul păstoririi patriarhului Ghenadie Scholarios (aprox. 1398 - aprox. 1472), însă recunoașterea oficială a acestuia nu trebuie să fi avut loc mai devreme de anul 1734, în perioada păstoririi Patriarhului Serafim I.

¹² S. Pétridès, „Le synaxaire de Marc d'Éphèse, introduction et texte grec”, *Revue de l'Orient Chrétien*, 15, 1910, pp. 106-107.

*Canonul I,
împotriva lăcomiei pântecelui*

Al cărui acrostih este: De stăpâna nebună izbăvește,
Cuvinte, pe robul tău, Marcu

Sârguiește a înfrâna pântecele, maica reilor
celor stricătoare de suflet care oprește cele bune.

Cântarea 1, glasul 1

Irmosul:

«**D**reapta ta cea purtătoare de biruință, cu dumnezeiască cuviință, întru tărie s-a preamărit. Că aceasta nemuritoare, ca o puternică a toate, pe potrivnici a zdrobit, israelitenilor cale nouă făcându-le prin adânc».

Stih: Iisuse prealine, cu patimile Tale,
tămăduiește patimile mele!

Căzând eu, nenorocitul, din dulcea petrecere a Raiului¹, sunt robit de patimi și mă îndulcesc cu dezmierdări fără de minte, săvârșind cele cerute de pânțete, amarnicul stăpân.

Pânțetele, începutul răutății, începutul osândei și pricina morții neamului omenesc, a biruit în chip jalnic pe strămoșii². Vezi, dar, suflete al meu, și păzește-te de alunecare.

Tu, prin post, coborând la neamul omenesc, ai îngăduit ispititorului să Te ispitească³, arătându-ne nouă, Milostive, mijloacele de biruință și împărțându-ne cununile.

Cain, prigonitorul, cel ce a jertfit lui Dumnezeu din roadele cele de-al doilea, din voia nesătulă, nu a răbdat să-l vadă pe fratele petrecând în atâta lărgime a pământului ci, punând mâna pe el, l-a ucis⁴.

A Născătoare...

Din tirania pânțecelui care răcnește cumplit ca un leu nesătul⁵, smulge-mă, ceea ce, prin nașterea ta de viață

¹ Cf. Fc. 3, 23.

² Cf. Fc. 3, 1-7.

³ Cf. Mt. 4, 2-3.

⁴ Cf. Fc. 4, 4-8.

⁵ Cf. I Pt. 5, 8.

purtătoare, ai sfâșiat pântecele iadului, preacurată Marie, mângâierea celor ce se înfrânează.

Cântarea a 3-a

Irmosul:

Să se întărească inima mea întru voia Ta, Hristoase «Dumnezeule, Cel ce ai întărit peste ape cerul al doilea și ai întemeiat pământul, Atotputernice.»

Cel ce l-ai doborât pe începătorul răutății care Te ataca cu vechea armă și care fără de rușine Te îmbia cu prefacerea pietrelor⁶, izbăvește-mă pe mine din răutatea lui.

Afost luat în răs cu amar Noe de Ham, dezgolit fiind prin neînfrânarea pânteceleui⁷, dar tu, suflete, dezgolit fiind de har, te-ai făcut de răs și batjocură demonilor, fără nici o simțire.

Cel ce te-ai folosit de pâini de orz spre mâncare multimilor⁸, Iubitorule de oameni, și lucrând în mine minunea, oprind pofta cea iubitoare de plăcere, fă să fie acestea numai după nevoie.

⁶ Cf. Mt. 4, 3; Lc. 4, 3.

⁷ Cf. Fc. 9, 21-22.

⁸ Cf. In. 6, 9-13.

Stăpânit fiind de multă nebunie, vai, cel întâi născut, pentru o singură îmbucătură, a dat cinstea lui celui ce ține călcâiul⁹ și eu însumi nu pricep cinstea de care am fost învrednicit¹⁰.

A Născătoarei...

Ceea ce ai odrăslit toiagul puterii, pe Hrănitorul a toată făptura¹¹, zdrobește plăcerea pântecelui care mă tiranisește pe mine, nimicind-o cu toiagul rugăciunii tale¹².

Cântarea a 4-a

Irmosul:

«**M**unte umbrit cu harul cel dumnezeiesc, privindu-te Avacum, cu ochii cei de departe văzători, mai înainte a vestit pe Sfântul lui Israel, Ce avea să iasă dintru tine, spre mântuirea și înnoirea noastră».

Uitând înălțimea de care am fost învrednicit, slava și harul, la pământ în întregime m-am plecat, rob

⁹ Cf. Fc. 2, 1-30.

¹⁰ Cf. Ps. 48, 13-21.

¹¹ Cf. Num. 17, 20-23; Iez. 19, 11-14.

¹² Cf. Ps. 2, 9.

pânteceleui cumplit, Cel ce pentru milă Te-ai înălțat pe cruce¹³ trage-mă și pe mine la Tine, precum ai făgăduit.

Pântecele i-a făcut pe iudei să se abată de la cinstirea de Dumnezeu în pustie în chip nenorocit, căci șezând să mănânce, sculându-se, au jucat nelegiuirea¹⁴. Fugi, suflete, de asemănarea răului.

Patimă dobitocească, fără de rușine, prefăcută, mă stăpânește pe mine, Iisuse, căci măcar deși sunt sătul, mi se pare că flămânzesc eu, ticălosul, și, ca un burduf gata să crape, nu dau înapoi, oprește Tu Însuți înaintarea cumplitei patimi.

Pentru ca legea să fie dată poporului, postind măsura postului de patruzeci de zile, Moise mai înainte ți-a arătat, suflete, legea scrisă de Dumnezeu, ca pe o tablă a inimii, dar, de nu-ți vei stăpâni pântecele, nu o vei primi.

A Născătoarei...

Mare este taina desăvârșirii tale, petrecând în cele nepătrunse ale Templului, ai primit hrană din cer, Fără de prihană, prin mâna îngerului lui Dumnezeu, ceea ce ai adăpostit întru tine Pâinea Cerească.

¹³ Cf. In. 3, 14.

¹⁴ Cf. Ieș. 32, 6.